

відомі дослідники (В. Русанівський, А. Непокупний, Т. Назарова, М. Пилинський) що працювали в системі АН України, починали свій науковий шлях іще за часів студентства на філологічному факультеті КДУ і визнавали своїми вчителями Л. А. Булаховського і А. О. Білецького. Десятиліття, що пройшли без них, довели велике значення їхньої наукової спадщини для сучасного українського мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булаховський Л.А. Введение в языкознание. – М., 1958.

Ніколаєнко Л.І. (Київ, Україна)

Концептуалізація ЗАЗДРОСТІ у польській та російській мовах

У статті досліджуються способи вербалізації емоції заздрості у польській та російській мовних картинах світу. Зокрема, описується концептуалізація емоції у польській та російській мовній свідомості, подаються когнітивні моделі концептуальних метафор заздрості.

Ключові слова: емоція, вербалізація, концептуалізація, мовна картина світу, когнітивна модель, концептуальна метафора.

В статье исследуются способы вербализации эмоции зависти в польской и русской языковых картинах мира. В частности, описывается концептуализация эмоции в польском и русском языковом сознании, подаются когнитивные модели концептуальных метафор зависти.

Ключевые слова: эмоция, вербализация, концептуализация, языковая картина мира, когнитивная модель, концептуальная метафора.

The article focuses on verbalization of the emotion of envy in the world pictures of the Polish and Russian languages. In particular, the author describes conceptualization of this emotion in Polish and Russian verbal thinking, also establishing cognitive models of conceptual metaphors of envy.

Key words: emotion, verbalization, conceptualization, linguistic picture of the world, cognitive model, conceptual metaphor.

Емоція заздрості вже неодноразово була об'єктом дослідження багатьох мовознавчих праць як в описовому, так і в порівняльному аспектах. Завданням

* Див., зокрема, праці: *Gugala M.* Pojęcie zazdrości i jego wykładniki leksykalne w języku polskim // *Poradnik Językowy*, 2004. – № 6. – S. 47-58.; *Воркачев С.Г.* Зависть и ревность: к семантическому представлению моральных чувств в естественном языке // *Известия АН. Серия литературы и языка.* – 1988. – Т. 57. – № 3. – С. 39-45.; *Стефанский Е.Е.* Русские концепты «зависть» и «ревность» на фоне польской и чешской лингвокультур // *Русский язык за рубежом.* – 2008. – № 2 (207). – С. 49-56.; *Ніколаєнко Л.І.* Семантична структура назв емоцій заздрості та ревності в українській, російській та польській мовах // *Мовні і концептуальні картини світу.* – К., 2009. – Вип. 25, Ч. 3. – С. 93-97.

нинішньої статті є опис концептуалізації заздрості у польській та російській мовних картинах світу, тобто аналіз контекстної та, зокрема, метафоричної сполучуваності слів, що називають саму емоцію чи її прояви, і виділення концептуальних метафор.

У сучасній польській мові на позначення емоції *zaздрости* вживаються дві лексеми *zawiść* і *zazdrość*. *Zawiść* називає *silny zaздрість*: «silne uczucie niechęci do kogoś na widok jego sukcesów, powodzenia; silna zazdrość» [4: 10, 873] – «сильне почуття неприязні до когось через його успіхи; сильна заздрість». *Zazdrość* натомість може позначати дві емоції – *zaздрість*: «uczucie przykrości, żalu spowodowane czymś powodzeniem, szczęściem, stanem posiadania itp. i chęć posiadania tego samego» [4: 10, 890] – «почуття прикrostі, досади, викликане чимось успіхом, щастям, володінням чимось і бажання мати те саме» та *ревности*: «uczucie niepokoju co do wierności osoby kochanej, podejrzliwość i dążenie do wyłączności w tym zakresie, chęć przeciwdziałania ewentualnemu naruszeniu tej wyłączności» [4: 10, 890] – «почуття неспокою щодо вірності коханої особи, підозрілість і прагнення винятковості в цьому відношенні, бажання протидіяти можливому порушенню цієї винятковості». Сучасна російська мова для окреслення емоції *zaздрости* використовує іменник *зависть*: «чувство досады, вызванное превосходством, удачей другого; желание овладеть тем, что есть у другого» [3: 4, 303-304], «чувство досады, раздражения, вызванное превосходством, успехом, благополучием другого» [1, 314].

Польська мовна свідомість оцінює *zawiść* і *zazdrość* вкрай негативно: *zawiść* може бути *agresywna, brzydka, drapieżna, gorzka, jadowita, jętrząca, małoduszna, mściwa, niemądra, nieprzejednana, niezdrowa, piekąca, potworna, straszliwa, wściekła, zachłanna, zaciekła, zjadła, zła, złośliwa; zazdrość* – *absurdalna, bolesna, chorobliwa, dokuczliwa, drapieżna, dzika, głupawa, gniewna, gryząca, kąśliwa, nienasycona, nienawistna, nieokiełznana, niepohamowana, niszcząca, ognista, paląca, patologiczna, piekąca, ponura, szatańska, wściekła, zalewająca, zła, żółta*. Але *zawiść* оцінюється набагато негативніше, ніж *zazdrość* (пор.: *Zawiść to zazdrość jadowita, Zazdrość czasami nas ćmi, a zawiść to nagłe uderzenie bólu, Zazdrość powleka tęczęwkę chmurą, a uderzenie zawiści to skurcz żrenicy* Tomasz Jastrum). Тому мовець дуже часто наголошує на тому, що він переживає не *zawiść*, а лише *zazdrość* (*Sam bywam zazdrośny, ale nigdy zawiśny i sam zazdrości doświadczyłem* Namiętność i elegancja, Dziennik Polski, 29.11.2003; *Pewnie, że zazdrościmy... Ale to zazdrość bez zawiści: rozumiemy, że gimnazjum musiało mieć pierwszeństwo...* Widok na widoki, Dziennik Polski, 16.05.2002).

У російській мовній картині *зависть* також характеризується негативно, вона визначається як *враждебная, грязная, дикая, дрянная, жестокая, злая, злобная*,

* Джерелами польського фактичного матеріалу слугували: Narodowy Korpus Języka Polskiego (<http://www.nkjp.uni.lodz.pl>), Korpus Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN (<http://korpus.pwn.pl>), Korpus Języka Polskiego IPI PAN (<http://korpus.pl>), Wikicytaty (<http://pl.wikiquote.org/wiki>).

лютая, малодушная, мелочная, мерзкая, нездоровая, нелепая, низкая, ожесточенная, озлобленная, первобытная, ползучая, рабская, страшная, тяжелая, ужасная, хитрая, холодная, черная, чудовищная.

Дуже багато і різноманітно у польській та російській мовах представлений деструктивний вплив *завдрості* на фізичний і психічний стани людини. *Zawiść* може проявлятися як *agresywna, drapieżna, jadowita, jątrząca, niezdrowa, piekąca, zła; zazdrość – bolesna, chorobliwa, dokuczliwa, drapieżna, gryząca, kąśliwa, niszcząca, ognista, paląca, patologiczna, piekąca, zalewająca, zła*. *Zawiść* може *gryźć, zranić kogoś; trawić duszę (serce), zatruwać życie (umysły), oparzyć, ścisnąć serce komuś; zazdrość – pożerać, zżerać, żreć, zjadać, gryźć, dręczyć, niszczyć, skręcać, otruwać, zatruwać, męczyć, palić, piec, szarpać, porażać kogoś; nie dawać spać komuś*. Хтось може бути *przeżarty, skażony, urażony, rozjątrzony, zniżony, zawiadnięty, owładnięty, skrepowany zawiścią; zaślepiony, trawiony, porażony zazdrością*; може *plonąć, palać, tchnąć zawiścia*. *Zazdrość* може *zalewać oczy, kłuć w oczy; ugryźć/ wgrzyzać się, wżerać się w serce/ w duszę, zakłuć/ ukłuć, kłuć w serce, ścisnąć/ żreć, parzyć serce, zatruwać życie/ duszę, serce komuś; targnąć sercem, miotać/ targać kimś, dokuczać komuś*. *Z zazdrości* можна *udusić się, jęczyć, skręcać się, pęknać, umrzeć, zachorować, kulić się, zielenieć, żółknąć, dostać obłędu; zagotować się; schnąć, cierpieć, pienić się*. Російська *зависть* може проявлятися як *едкая, жгучая, желчная, мучительная, острая, патологическая, распухающая, ревнивая, смертельная, точащая, тошная, укусающая, щемлящая, ядовитая*. Вона може *безобразить, глодать, грызть, жечь, обжигать, отправлять, подтачивать изнутри, пронзать, разлагать физически, сжигать, снedaть, терзать, точить, убивать*. *Завистью* можна *давиться, кипеть, мучиться, пучиться, терзаться; быть больным, отравленным, пораженным, снedaемым*. Від цього почуття можна *задыхаться, захлебываться, изнемогать, изнывать, корчиться, лопнуть, обезуметь, осунуться, плакать, подыхать, пропадать, рыдать, сгорать, сдохнуть, удавиться, умирать*.

Під впливом *завдрості* може змінюватися колір шкіри: *zielenieć, żółknąć, pożółknąć, żółty, błądy z zazdrości; побледнеть, пожелтеть, позеленеть, покраснеть, почернеть, посинеть от зависти*.

Найчастіше емоція *завдрості* проявляється:

- у погляді: *z zawiścią/ z zazdrością patrzeć, spoglądać, obserwować, oglądać, przyglądać się, spojierać, dostrzegać, podglądać, zerkać, rozglądać się, przeczytać; patrzeć/ spoglądać zawiistnym/ zazdrośnym okiem/ wzrokiem, spojrzeniem; odprowadzić kogoś zawiistnym/ zazdrośnym spojrzeniem/ wzrokiem; obrzucić kogoś zazdrośnym spojrzeniem, skwitować zazdrośnym błyskiem oczu; zawiistny wzrok, zawiistne spojrzenie, zawiistne oko/ oczy; zawiistnie zmrużone oczy; źrenice zwężyły się z zawiści; zawiistnie/ zazdrośnie spoglądać, patrzeć, zerkać; zazdrośnie obejmować*

* Джерелами російського фактичного матеріалу слугували: Национальный корпус русского языка (www.ruscorpora.ru); Горбачевич К.С., Хабло Е.П. Словарь эпитетов русского литературного языка. – М., 1979.

oczami; (*Jedne oczy zabłystry radością i dumą, inne napelniły się łzami żalu albo brzydkiej zawiści* Wiktor Gomulicki; *W każdą szparę wrażały zazdrośne oczy* Władysław Stanisław Rejmont); с завистью взглянуть, взирать, смотреть, поглядывать, покоситься; завистливо косить глазами; злые от зависти глаза; взгляды зависти и коварства; недобрый, злощущий, завистливый взгляд; с исполненным обиды, страха и зависти взглядом;

- у мовленні: z zawiścią/ z zazdrością mówić, powiedzieć, krzyknąć, przyznać, pytać, rzec, podkreślać, skonstatować, oceniać, stwierdzić, dyskutować, mruknąć, westchnąć, wzdychać; lekki ton zawiści; pomruk zawiści; gratulować komuś bez utajonej zawiści; rzec z nutą zazdrości; opowiadać z nieskrywaną nutą zazdrości; z zazdrością w głosie; zawiśnięty głos, zawiśnięte komentarze; słowa pełne zawiści; oczernić kogoś przez zawiść/ z zawiści; zawiśnięcie/ zazdrośnie powiedzieć, szeptać, kłócić się, dopytywać się; zazdrość słychać w głosie; zazdrość pobrzmiwała w głosie; zawiść przez kogoś przemawia; воскликнуть, говорить, опаривать, поздравлять с завистью; сказать ядовито с завистью; сказать восхищенно, с несомненной долей зависти; говорить с улыбкой зависти; вскрикнуть в отчаянной зависти; оболгать из зависти; завистливо восхищаться, говорить, жаловаться, заметить, заявить, приговаривать, произнести, процедить сквозь зубы, прошептать, сказать, спросить, шепнуть; (*Голос её дрогнул от смешанного чувства острой зависти...* Е. Гинзбург; *Он выдавил из себя задыхающимся (от ревности, от зависти, от восторга) голосом* А. Мариенгоф; *И в голосе боцмана звучала завистливая нотка* К. Станюкович);

- у думках: z zawiścią/ z zazdrością myśleć, pomyśleć, przyjąć; zawiśnięcie/ zazdrośnie pomyśleć; с завистью подумать, догадаться, вспоминать, припоминать; завистливые мысли, мечты; (*Серезжа до сих пор, с холодком зависти, помнил некоторые места его речи...* Г. Газданов; *Черные, злые, завистливые мысли сжигают не только сознание человека, но и его тело* В. Бурлак; *Несчастные, снедаемые завистливыми мечтами, стекаются сюда отовсюду и оседают лагерями по всей границе* А. Кабаков);

- у мімці, жестах та фізіологічних реакціях: вздох, улыбка зависти; от зависти вздыхать, корчить гримасы, поразевать рты, кусать губы, онеметь; завистливо нахмуриться, пожимать плечами, прищурить глаза, сплюнуть, улыбнуться; (*На его лице были написаны восхищение и черная зависть* Е. Прошкин; *На привлекательных личиках застыло выражение тщеславия, самодовольства и подавленной зависти* М. Милованов; *Отчаяние выдавило у него слезы из глаз – слезы досады, зависти, недоброжелательства ко всем...* И. Гончаров).

Концептуалізація емоцій у мові зазвичай відбувається за допомогою метафор. За словами М.В. Піменової, внутрішній світ людини – область абстракції. Для того щоб передати явища цієї області, мова дає можливість використовувати знаки, які закріпили за собою вже існуючий фізичний досвід. У якості джерела створення метафор виступають знання про живу і неживу природу, про світ, у якому живе людина [2, 181-182]. Метафоричне осмислення заздрості у польській та російській мовах дозволило нам виділити наступні

когнітивні моделі* концептуальних метафор:

Заздрість – хвороба або причина хвороби чи смерті:

zazdrość dokuca komuś; udusić się, jęczyć, westchnąć, skrećić się, pęknąć, umierać, umrzeć, zachorować, kulić się, zielenieć, żółknąć, pożółknąć, schnąć, cierpieć z zazdrości; żółć/ krew zalewa z zazdrości; kiszki/ flaki w kimś się przewracają z zazdrości; zazdrość nie daje spać; zazdrość w oczy kole; zazdrość ściska serce; zazdrość zakhula/ ukhula, khuje w serce; zazdrość zmąciła komuś jasność spojrzenia; zaślepiony, porażony zazdrością; bakcyła zazdrości; opuchlizna zazdrości; serce ścięte/ ścięnięte z zawiści; zniżony, skażony zawiścią; urażony ambicją i płaską zawiścią; мучительная, страдальческая, тошная, щемящая зависть; зависть сдавливает горло спазмой; припадки от неумеренного гнева и зависти; покрываться зелеными пятнами зависти; заболеть, задохаться, изнемогать, корчиться, похудеть, побледнеть, пожелтеть, позеленеть, почернеть, посинеть, умереть, сдохнуть от зависти; язвы зависти; болен завистью; в припадке зависти; от ревности и зависти вслухла печенка; сердце заныло от зависти; злобный зуд зависти и ненависти; муки зависти; злокачественная опухоль зависти; знобившее чувство зависти; (Но те, в ком язвы зависти и ревности разъедают их светлые мысли и чистые сердца, катятся в яму зла сами, туда, куда их привлекают их собственные страсти К. Антарова; Ужасная изжога зависти Ю. Олеша; Сердце Базайса заныло от зависти... В. Кин; Старик Террье не два же века станет жить: авось либо он исчахнет от зависти, или захлебнется от кашля и удушья О. Сомов; Так чаще всего и бывает, что обстоятельство находится в самой близки, потому что близкому бедному видно всё ваше богатство, он завидует, худеет от зависти и злится М. Пришвин).

Заздрість – тварина:

zazdrość pożera(la), żre, zjada, (u)gryzła w serce, wgrzyza się/ wżera się w serce/ w duszę, żarla serce, zakhula/ ukhula, khuje w serce; zawiść gryzie, syczy; zżerany, zazdrością; przeżarty zawiścią; żądło zazdrości khuje w serce; poczuć ukłucie zazdrości; zgrzyt zębów i pomrók zawiści; zgrzytać z zawiści zębami; zielonooki potwór zawiści; (Wilcze kły i tygrysie pazury zazdrości ćwiertowały jej upodobanie, wszechwładnie nad nią panujące Stefan Żeromski; Żądło zazdrości khuje go w serce Halina Rudnicka); зависть грызет, зашевелилась в сердце, невольно шевельнулась в душе, подняла голову в душе, щипнула сердце; ядовитая зависть; лютая зависть с зелеными глазами; притаившийся на время червяк самолюбия и зависти; лай бессильной зависти и злобы; растерзать змиев злобы и зависти; почувствовать шевеление завистливой тревоги; ядовитое жало зависти; гидра зависти и злословия; ехидна зависти; (Зависть отравляет его (завистника),

* Під когнітивною моделлю розуміємо деякий стереотипний образ, за допомогою якого організується досвід, знання про світ. Така модель визначає нашу концептуальну організацію досвіду, наше до нього ставлення, а також те, що ми бажаємо висловити. Див. Пименова М.В. Антропоморфная парадигма признаков в структуре концепта ум // Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2004. № 2. С. 32-35.

подтачивает изнутри, паразитируя на душе, словно червь П. Куттер).

Заздрість – возгонь:

zazdrość niszczy, pali, piecze, gaśnie, wygasa; zawiść może oparzyć serce; wzniesać, podsycać zazdrość; ogień zawiści; płonąć, palić, zawiścią/ zazdrością; zionąć ogniem nienawiści i zawiści; zawistny płomień; (Paląca zazdrość parzyła mi serce Władysław Stanisław Reymont); зависть жжет, сжигает, обжигает лицо, прожигает спину; жгучее чувство зависти; высекать из себя искру зависти; сгорать от зависти; (Черные, злые, завистливые мысли сжигают не только сознание человека, но и его тело В. Бурлак; Когда не видишь объект своей зависти, чувство это затихает и не так жжёт в груди Э. Володарский; И огонек зависти зажегся в ребячьих глазах Г. Полонский; В Женечкиных глазах блеснул завистливый огонек... К. Станюкович).

Заздрість – рідина:

zazdrość zalewa oczy; zazdrość wezbrała w kimś; zazdrość/ zawiść nurtuje kogoś/ w kimś; zawiść może oparzyć serce; z zazdrości zagotować się, pienić się; słowa pełne zawiści; serce napelniło się zawiścią; osad złości i zazdrości; (Oblewała go fala straszliwego gniewu, a zwłaszcza zazdrości, dla której nie było już ani ujęcia, ani zaspokojenia Jan Brzechwa; Byłem pelen zazdrości, rozczarowań, podrażnionej dumy Włodzimierz Kowalewski; Jedne oczy zabłyśły radością i dumą, inne napęły się łzami żalu albo brzydkiej zawiści Wiktor Gomułicki; Ale serce młodszego napęły się zawiścią tak straszną, że postanowił usunąć brata rodzzonego z drogi do sławy Seweryn Udziela; Nie było w nim ani kropli zawiści i chęci wyrządzenia komuś świadomie krzywdy Tadeusz Kwiatkowski); кипеть, захлебываться завистью; лопнуть от зависти; пьян завистью; волна зависти; полный зависти и злобы; зависть наполняет душу, переполняет сердце; (...женщины с ненавистью прятались по углам и оттуда источали мазутные потоки зависти Е. Романова, Н. Романов).

Заздрість – ворог:

zazdrość chwyciła, męczy, niszczy, opanowuje, szarpie, dręczyła, dźgnęła kogoś; zawiść zraniła, opanowała kogoś; zawiść włada kimś; zawiść steruje kimś; zawiść może zaszczyć kogoś; zazdrość targnęła sercem, miota/ targa kimś; skrepowany, znużony, zawładnięty, owładnięty zawiścią; strzala zawistnego losu; demon zawiści; (Zazdość i zawiść tuliły się do mnie / żółkłymi tony i nagością swoją / opanowawszy mą duszę, / kazały zezem patrzeć mi na sławę / i na bogactwo rodzzonego brata Jan Kasprowicz); бороться с завистью; быть пораженным завистью; страшные терзания зависти; спастись от зависти; зависть крадётся в душу; зависть выдвливает глаза из орбит.

Заздрість – отрута:

gorzka, jadowna, zawiść; zazdrość podstępnie kogoś otrula; zazdrość/ zawiść zatruiwa komuś serce/ duszę, życie, umysł; zawiść trawi kogoś; zawiść trawi duszę/ serce komuś; trawiony zazdrością; (Kocia zazdrość to syjące śmiertelne żądło, ta zielona ślina cynizmu przyszła na chwilę do mnie Stefan Żeromski; Zawiść to zazdrość jadowna Tomasz Jastrum); едкая, уксусная, ядовитая, горькая, смертельная зависть; зловоние зависти; ржавчина зависти; зависть отравляет, разлагает физически; умирать от зависти; (Зависть разлагала и отравляла его

(пациента) физически. Он ощущал, как по его жилам разливается яд и представлял себе, что тело его разлагается, превращаясь в желтый бульон с острыми бритвами П. Куттер; В Николае Матвеевиче именно не было той зависти, которая разьедает жизнь других людей Д. Мамин-Сибиряк; В душе шевельнулось нехорошее завистливое чувство, – это была та ржавчина, которая въедается в молодое сердце... Д. Мамин-Сибиряк; Губительным ядом, отравляющим наши души, является зависть Г. Филдинг).

Заздрість – важка ситуація:

przeżywać piekło zazdrości; gryźć palce z zazdrości; wpaść w pułapkę zazdrości; (Zazdrość jest gdyby rów, kto w nią wpał, bywaj zdrów przysłowie polskie); мучительная, страдальческая, тошная, щемящая зависть; зависть гложет, безобразит, снедает, терзает, точит; давить, мучить, мучиться, учиться, терзаться завистью; задыхаться, изнывать, корчиться, обезуметь, осунуться, плакать, подыхать, пропадать, рыдать, убиваться, упасть в обморок от зависти; перекосило, трясет от зависти; рвать на себе волосы из зависти; сгрызть все ногти от зависти; губы/локти) кусать от зависти; почернеть душою от зависти; от зависти скулы сводит; в кровь исцарапаться от зависти; скрежетать/ скрипеть зубами от зависти; дух перехватило от неожиданной зависти.

Таким чином, можна констатувати, що польська та російська мовна свідомість оцінює емоцію заздрості вкрай негативно. Дуже багато і різноманітно у польській та російській мовах представлений деструктивний вплив заздрості на фізичний та психічний стани людини. Особливо міцно ця емоція пов'язана з зором та мовленням. Дескрипція заздрості у мові зазвичай відбувається за допомогою метафор. Найпоширенішими стереотипними образами заздрості у польській та російській мовних картинах світу є хвороба, вогонь, тварина, рідина, ворог, отрута.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Большой толковый словарь русского языка / Ред. С.А. Кузнецов. – СПб., 1998; 2. Пименова М.В. Принципы категоризации и концептуализации мира // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. М., 2006. – С. 172-186; 3. Словарь современного русского литературного языка. – Москва-Ленинград, 1950-1965. – Т. 1-17; 4. Słownik języka polskiego / Red. W. Doroszewski. – Warszawa, 1958-1969. – Т. 1-11.

Пащенко Є.М. (Загреб, Хорватія)

**Проблема вивчення давніх українсько-хорватських зав'язків
(лінгвістичний аспект)**

Окреслено низку питань, що пов'язані з необхідністю комплексного, міждисциплінарного вивчення комунікації між простором сучасної Хорватії та України в давні часи – дослов'янського і слов'янського періоду. Вказано на необхідність виявлення аналогій у мовному субстраті, зокрема іранського походження, що рефлектують різні етапи міграційних процесів. Актуалізовано проблему порівняльних досліджень в ономастичі, пам'яток середньовіччя, діалектів.

Ключові слова: хорватська україністика, іранізм, етногенез хорватів, Полица, Руська правда.